

НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

Анотація. У статті розглядаються питання насильства над дітьми, негативні наслідки насильства, які детермінують когнітивні, емоційні та поведінкові відхилення в розвитку особистості дитини.

Ключові слова: типи насильства над дітьми, емоційні та поведінкові відхилення у розвитку дитини.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы насилия над детьми, отрицательные последствия насилия, которые детерминируют когнитивные, эмоциональные и поведенческие отклонения в развитии личности ребенка.

Ключевые слова: типы насилия над детьми, эмоциональные и поведенческие отклонения.

Annotation. The article presents the analysis of physical, sexual and psychological violence over children and the influence of this cases on the child's psychological development.

Key words: types of violence over children; cognitive, emotional and behavioral deviations.

Діти, безумовно, є найбільш незахищеною та вразливою частиною населення. Вони повністю залежать від дорослих. Діти так само, як і дорослі, стають жертвами фізичного, сексуального й психологічного насильства.

Насильство над дітьми – це проблема, що викликає серйозну стурбованість суспільства. Насильство над дітьми – широке поняття, яке включає різні види поведінки батьків та опікунів, інших родичів, учителів, вихователів, будь – яких осіб, які старші або сильніші. Жорстоке поводження з дітьми і зневага їх інтересів можуть мати різні види і форми, але їх наслідок завжди наносить: серйозний збиток для здоров'я, розвитку і соціалізації дитини, нерідко – загрозу її життю або навіть смерті.

Проблема насильства над дітьми та його наслідків займає важливе місце серед інших актуальних проблем психологічної науки. Безперечно, вона далека від вирішення і вимагає нових дослідницьких програм, оригінальних методологічних підходів і пильної уваги до специфіки психотерапевтичної та психокорекційної роботи з дітьми, що пережили подібний досвід. Необхідність більш ґрунтовного дослідження цієї проблеми, зокрема насильства над дітьми та його наслідків, обумовила актуальність даної роботи.

Об'єктом нашого дослідження є особистість дітей, які зазнали впливу насильства. Предметом дослідження є вплив насильства на функціонування структурних компонентів психічного розвитку дітей. Мета роботи – дослідити вплив ситуації насильства над дітьми та його наслідків. Мета роботи обумовила постановку і виконання таких завдань:

1. Проаналізувати науково – методичну літературу з проблеми дослідження.

2. З'ясувати соціально – психологічні аспекти проблеми насильства.

3. Виявити різновиди насильства та його наслідки.

4. Дослідити особливості когнітивних, емоційних та поведінкових відхилень, детермінованих досвідом пережитого насильства.

Гіпотезою нашого дослідження є припущення, що досвід пережитого насильства детермінує когнітивні, емоційні та поведінкові відхилення в розвитку особистості дитини.

Проблема насильства над дітьми тривалий час зберігала форму психологічно закритої теми, яка реально існує, але не отримує статусу соціально-визнаного та науково-досліджуваного питання. Сучасні демократичні та гендерні неформальні рухи, породжені вільною ініціативою та активністю жінок привернули увагу суспільства до проблеми насильства та психологічні наслідки для суб'єкта, пов'язані із нею [1].

Дослідження з проблеми насильства, які почали здійснюватися з 80-х років двадцятого сторіччя, були присвячені вивченню основних різновидів насильства, психологічних причин виникнення та прояву насильства між членами подружжя та стосовно дітей, а також шляхи надання психологічної допомоги постраждалим від насильства у сім'ї. Значну увагу такі дослідники як К. Леві-Строс, К. Лоренс, Н. Максимова, К. Мілютіна, С. Палмер, Е. Фромм приділяли вивченню таких різновидів насильства у родині, як фізичне та сексуальне.

Аналіз досліджень А.В. Мудрик, Л.С. Алексєєвої, І.Г. Новосельського, Р.В. Овчарової засвідчив, що наслідки насильства, порушуючи психічне здоров'я дітей, не мають чітко виражених симптомів та ознак, які б вказували на першопричину відхилень. Спостерігаються розлади емоційної сфери, а саме: необґрунтована зміна настрою, тривожність, депресія, які можуть супроводжуватися суїцидальними намірами, особливо в підлітковому віці [4].

Доведено, що діти, які відчували на собі жорстокість та насильство підсвідомо прагнуть відтворити свій життєвий досвід у дорослому житті, оскільки не знають іншої моделі поведінки. Віддаленими наслідками насильства є схильність до узалежненостей: алкоголізм, адитивна, девіантна, делінквентна та асоціальна поведінка (Т.Я. Сафонова, С.О. Беліченко, Н.К. Максимова, О.В. Пчелінцева) [2].

Насильство над дітьми можна розглядати у межах чотирьох категорій, дві з котрих, хоча й не є насильством у прямому значенні цього слова, але також справляють шкідливий вплив на дітей. Працівники соціальних та правоохоронних органів, педагоги повинні мати базові знання про ці категорії.

Фізичне насильство – нанесення дитині батьками або особами, які їх замінюють, вихователями або іншими якими-небудь особами фізичних травм, різних тілесних пошкоджень, які заподіюють збиток здоров'ю дитини, порушують її розвиток і позбавляють життя. Ці дії можуть здійснюватися у формі биття, катування, струсу, у вигляді ударів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, підпаленими цигарками, у вигляді укусів і з використанням самих різних предметів як знаряддя знущання. Фізичне насильство включає також залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, отруйних речовин або медичних препаратів, що викликають одурманення, а також здійснюють спроби задушити або втопити дитину. У деяких сім'ях як дисциплінарні заходи використовують різні види фізичного покарання.

Сексуальне насильство – використання дитини дорослою або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб, або з корисливих цілей. Сексуальне насильство включає статеве знущання, оральний і анальний секс, взаємну мастурбацію, інші тілесні контакти із статевими органами. До сексуального розбещення відносяться також залучення дитини до проституції, порнобізнесу, оголення перед дитиною статевих органів і сідниць, підглядання за нею, коли вона про це не здогадується: під час роздягання, справляння природних потреб [3].

Психічне (емоційне) насильство – постійна або періодична словесна образа дитини, погрози з боку батьків, опікунів, вчителів, вихователів, приниження її людської гідності, звинувачення її в тому, в чому вона не вина, демонстрація нелюбові, неприязнь до дитини. До цього виду насильства відносяться також постійну брехню дитині (внаслідок чого вона втрачає довіру до дорослого), а також якщо пред'являються до дитини вимоги, які не відповідають її віковим можливостям.

Зневага інтересів і потреб дитини – відсутність належного забезпечення основних потреб і потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, освіті, медичної допомоги з боку батьків або осіб, які їх замінюють, через об'єктивні причини і без таких [1].

Одним з проявів жорстокого поводження з дітьми є відсутність у жінки любові до дитини від небажаної вагітності, коли вона ще знаходиться в материнській утробі. Дитину, яка себе нічим ще не проявила, вже не люблять, не думають і не піклуються про неї. Будучи емоційно знехтуваною ще до народження, такі діти народжуються раніше терміну в два рази частіше порівняно з дітьми від бажаної вагітності, вони частіше мають низьку масу тіла, частіше хворіють в перші місяці життя, гірше розвиваються.

Будь-який вид жорстокого поводження з дітьми призводить до найрізноманітніших наслідків, але всі види насильства об'єднують одне – збиток здоров'ю дитини або небезпека для її

життя. Негативними наслідками для здоров'я є: втрата або погіршення функції якого-небудь органу, розвиток захворювання, порушення фізичного або психічного розвитку. З 100 випадків фізичного насильства над дітьми приблизно 1 – 2 закінчуються смертю жертви насильства. Наслідками фізичного насильства є синці, травми, переломи, пошкодження внутрішніх органів: печінки, селезінки, нирок та ін. Потрібен час, щоб залікувати ці пошкодження, але ще більше часу і зусиль потрібно для того, щоб залікувати душевні рани, психіку дитини, потерпілої від побоїв.

Розрізняють найближчі і віддалені наслідки жорстокого поводження і неухважного ставлення до дітей [4]. До найближчих наслідків відносяться фізичні травми, пошкодження, а також блювота, головні болі, втрата свідомості, характерна для синдрому струсу, що розвивається у маленьких дітей, яких беруть за плечі і сильно трясуть. Окрім вказаних ознак, у дітей при цьому синдромі з'являється крововилив в очні яблука. До найближчих наслідків відносяться також гострі психічні порушення у відповідь на будь-який вид агресії, особливо на сексуальну. Ці реакції можуть виявлятися у вигляді збудження, прагнення кудись бігти, сховатися, або у вигляді глибокої загальмованості, зовнішньої байдужості. Проте в обох випадках дитина охоплена найгострішим переживанням страху, тривоги і гніву. У дітей старшого віку можливий розвиток важкої депресії з відчуттям власної збитковості, неповноцінності.

Серед віддалених наслідків жорстокого поводження з дітьми виділяються порушення фізичного і психічного розвитку дитини, різні соматичні захворювання, особистісні та емоційні порушення, соціальні наслідки [1].

Наслідками насильства над дітьми є: порушення фізичного і психічного розвитку. У більшості дітей, що живуть в сім'ях, в яких фізичне покарання, лайка в адрес дитини є „методами виховання”, або в сім'ях, де вони позбавлені тепла, уваги, є ознаки затримки фізичного і нервово-психічного розвитку. Діти, що піддалися жорстокому поводженню, часто відстають в рості, масі, або і в тому і другому від своїх однолітків. Вони пізніше починають ходити, говорити, рідше сміються, вони значно гірше встигають в школі, ніж їх однолітки. У таких дітей часто спостерігаються „погані звички”: смоктання пальців, кусання нігтів, розгойдування, заняття онанізмом. Так і зовні діти, що живуть в умовах зневаги їх інтересів, фізичних та емоційних потреб, мають іншу зовнішність, ніж діти, що живуть в нормальних умовах: у них припухлі, „заспані” очі, бліде обличчя, скуйовджене волосся, неохайний одяг, інші ознаки гігієнічної занедбаності.

Різні захворювання як наслідок жорстокого поводження. Захворювання можуть носити специфічний для окремого виду насильства характер. Незалежно від вигляду і характеру насильства у дітей можуть спостерігатися різні захворювання, які відносяться до психосоматичних [3].

Психічні особливості дітей, які є жертвами насильства. Практично всі діти, які є жертвами жорстокого поводження і зневажливого ставлення, пережили психічну травму, внаслідок чого вони розвиваються далі з певними особистісними, емоційними і поведінковими особливостями, негативно спливаючими на їх подальше життя.

Діти, що стали жертвами різного виду насильства, самі відчують гнів, який частіше за все виливають на більш слабких. Часто їх агресивність виявляється в грі, інколи спалахи їх гніву не мають видимої причини. Деякі з них, навпаки, надмірно пасивні, не можуть себе захистити. І в тому, і в іншому випадку порушується контакт, спілкування з однолітками. У занедбаних, емоційно депривованих дітей є прагнення будь-яким шляхом привернути до себе увагу, іноді проявляється у вигляді зухвалої, ексцентричної поведінки.

Самою універсальною і важкою реакцією на будь-яке насильство є низька самооцінка, яка сприяє збереженню і закріпленню психологічних порушень, пов'язаних з насильством. Особистість з низькою самооцінкою переживає відчуття провини, сорому. Для неї характерні постійна переконаність у власній неповноцінності, в тому, що „ти гірше всіх”. Внаслідок цього дитині важко домогтися поваги у оточуючих, успіху, спілкування її з однолітками ускладнене [2].

Серед цих дітей, навіть в дорослому віці, спостерігається висока частота депресій. В старшому віці, у підлітків, можуть спостерігатися спроби самогубства або завершені самогубства.

Соціальні наслідки жорстокого поводження з дітьми. Можна виділити два аспекти наслідків, що проявляються одночасно: шкода для жертви і для суспільства. Діти, що пережили будь-який вид насильства, зазнають труднощі соціалізації: у них порушені зв'язки з дорослими, немає відповідних навичок спілкування з однолітками, вони не володіють достатнім рівнем знань і ерудицією, щоб завоювати авторитет в школі і ін. Рішення своїх проблем діти - жертви насильства – часто знаходять в кримінальному, асоціальному середовищі, а це часто пов'язано з формуванням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків, вони починають красти і скоювати інші кримінально карні дії.

Дівчатка нерідко починають займатися проституцією, у хлопчиків може порушуватися статева орієнтація. І ті, і інші згодом зазнають труднощів при створенні власної сім'ї, вони не можуть дати своїм дітям достатньо тепла, оскільки не розв'язані їх власні емоційні проблеми.

Будь-який вид насильства формує у дітей і у підлітків такі особові і поведінкові особливості, які роблять їх малопривабливими і навіть небезпечними для суспільства [4].

Насильство над дітьми призводить до суспільних втрат. Це перш за все втрати людських життів в результаті вбивств дітей і підлітків або їх самогубств, це втрати в їх обличчі продуктивних членів суспільства внаслідок порушення їх психічного і фізичного здоров'я, низького освітнього і професійного рівня, кримінальної поведінки. Це втрата в їх особі батьків, здатних виховати здорових у фізичних і етичних відносинах дітей. Нарешті, це відтворення жорстокості в суспільстві, оскільки колишні жертви самі часто стають насильниками.

Крім безпосереднього травматичного впливу пережитого насильства може приводити до довготривалих наслідків, що найчастіше впливають на все подальше життя суб'єкта. Наслідками пережитого в дитинстві насильства, так званими „відставленими ефектами травми” є порушення Я – концепції, почуття провини, депресія, труднощі в міжособистісних відносинах і сексуальні дисфункції. Головним наслідком пережитого в дитинстві насильства дослідники вважають втрату базової довіри до себе та інших, виникнення соматичних захворювань і т.д. [2].

Література

1. *Зиновьева Н.О., Михайлова Н.Ф.* Психология и психотерапия насилия. – СПб.: Речь, 2003.
2. *Лебединский В.В.* Нарушения психического развития у детей. – М., 1985. – С.53 – 74.
3. *Малкина-Пых И.Г.* Психология поведения жертвы. – М., 2006.
4. *Фурманов И.А.* Агрессия и насилие. Диагностика, профилактика и коррекция.- СПб., 2007.

УДК 376.2/5 (075)

В.П. Шпак, В.М. Шпак

ПЕРВИННІ І ВТОРИННІ ПРИЧИНИ ПОРУШЕНЬ ПОВЕДІНКИ ВАЖКОВИХОВУВАНИХ ДІТЕЙ ЯК ПРОБЛЕМА РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. Виникнення важковихованості в дітей здебільшого провокується причинами, що мають первинний чи вторинний характер. Значне місце з-поміж них займають різного роду депривації.

Ключові слова: важковиховувані діти, депривація, педагогічно занедбані діти, типи важковихованості.

Аннотація. Среди причин, приводящих к трудновоспитуемости детей, выделяются факторы первичного и вторичного характера. Особая роль среди них отводится разного рода депривациям.